

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

Алла Сердюк, Марина Семіч

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розкрито зміст естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Розглянуто різні форми позакласної роботи, що використовуються в процесі естетичного виховання, умови й способи вироблення в учнів естетичних смаків, а також поняття культури дитини, що є основою, на якій будується її духовно-моральне життя. Важливими є й елементи щастя й самоствердження дитини у світі – це насолода життям і відчуття радості буття, оскільки розвиток естетичної сфери свідомості впливає на інші почуття й погляди, підвищує емоційну чутливість до всіх життєвих явищ.

Ключові слова:

естетичне виховання; культура; культурне виховання; естетична культура.

Анотация:

Сердюк Алла, Семич Марина. Эстетическое воспитание детей младшего школьного возраста во время проведения внеклассной работы.

В статье раскрывается содержание эстетического воспитания детей младшего школьного возраста. Рассмотрены различные формы внеклассной работы, условия и способы формирования у учащихся эстетических вкусов, а также понятие культуры ребенка как основы, на которой строится его духовно-нравственная жизнь. Не менее важным является наличие элементов счастья и самоутверждения ребенка в мире – это наслаждение жизнью и ощущение радости бытия, поскольку развитие эстетической сферы сознания влияет на другие чувства и взгляды, повышает эмоциональную чувствительность ко всем явлениям жизни.

Ключевые слова:

эстетическое воспитание; культура; культурное воспитание; эстетическая культура.

Resume:

Serdiuk Alla, Semich Maryna. Aesthetic education of primary school age children during extra-curricular activities.

The article deals with the content of aesthetic education in children of primary school. The authors studied various forms of extra-curricular activities, the conditions and ways of developing students' aesthetic tastes, also the concept of culture of the child, which is the foundation on which his spiritual and moral life is built. An important element is the presence of happiness and self-affirmation of the child in the world – it is a life pleasure and a sense of joy of life, since the development of the aesthetic sphere of consciousness affects other feelings and attitudes, increases emotional sensitivity to all phenomena of life.

Key words:

aesthetic education; culture; cultural education; aesthetic culture.

Постановка проблеми. Сучасна школа характеризується низьким рівнем культури. У ХХІ сторіччі культура є дуже важливим фактором естетичного виховання дітей, оскільки молодший шкільний вік – це період, коли формуються естетичні цінності особистості. Саме тоді вчителем закладаються переконання й принципи поведінки дитини, якими вона керується під час спілкування з іншими людьми. Перед учителем стоїть відповідальне й складне завдання виховання учнів, де моральні переконання являють собою головний принцип життя людини.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблема естетичного виховання завжди привертає увагу багатьох учених – психологів, педагогів, методистів. Зокрема розробкою питань естетичного виховання займалися такі провідні науковці, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, А. Гриценко, С. Герасимов, Б. Лихачов. Велику увагу цій проблемі у своїх працях приділяв В. Сухомлинський. Основне завдання естетичного виховання він вбачав у тому, щоб цінності мистецтва стали духовною потребою школярів. Разом з С. Шацьким вони зробили значний внесок у розробку змісту й методики естетичного виховання школярів у позакласній роботі, показали й довели, що позакласна робота пов'язана з естетичною освітою та художньою творчістю учнів, завдяки чому школярі мають

можливість виявляти свою індивідуальність, себе й утверджуватись у колективі. Крім того, у процесі естетичного виховання відбувається збагачення життєвого й естетичного досвіду кожної дитини.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових розвідок, у яких порушено проблему естетичного виховання, вона потребує подальшої розробки з огляду на ті трансформації, що відбуваються в сучасному суспільстві.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розкрити зміст і значення естетичного виховання, схарактеризувати форми, методи й засоби культурного виховання учнів під час проведення позакласних занять, дослідити способи розвитку вчителем усіх компонентів естетичної свідомості в дітей, формування в них високих моральних якостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна національна програма «Освіта» вимагає від школи забезпечення художньо-естетичної освіченості й вихованості на уроках образотворчого мистецтва, під час вивчення української і зарубіжної літератури, музики, здобутків народної творчості. Естетичне виховання дитини починається з раннього віку, але можливості його в шкільному віці значно розширюються. Видатний педагог ХХ ст. В. Сухомлинський писав: «Прекрасне – могутне

джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості» [4].

Естетичне виховання – це процес формування в людини цілісного сприйняття, правильного розуміння прекрасного в мистецтві та дійсності, її здатність до творчого виявлення себе. Основою, на якій здійснюється естетичне виховання, є рівень естетичної культури учня, який виявляється в розвитку умінь і навичок у мистецтві, праці, людських взаєминах, тобто в розвитку всіх компонентів естетичної свідомості. Такими компонентами є: почуття, погляди, переживання, оцінки, смаки, потреби та ідеали. Підкреслимо, що естетичне виховання дуже важливий компонент усього виховання загалом. Без прекрасного просто неможливо бачити світ, саме тому необхідно виховувати в учнів любов до природи й життя. Для цього потрібно поставити перед собою завдання, знайти шляхи вдосконалення естетичного виховання й способи його розвитку. Важливим є те, що розвиток естетичного виховання повинен бути гармонійним і безперервним. Він повинен формувати естетичну культуру учнів.

Краса є могутнім джерелом моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості. Найважливіше завдання естетичного виховання – навчити дитину бачити в красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність і на основі цього утверджувати прекрасне в собі. Красу діти не можуть пізнати без яскравого емоційного слова вчителя про красу навколишнього світу. Але слово про красу естетично впливає на дитину, якщо вона побачила красу своїми очима. Разом з цим необхідно пам'ятати, що однією з важливих умов багатства естетичних потреб, почуттів, переживань є і глибокий інтелектуальний розвиток людини.

Естетична культура – це стан свідомості й спрямованості світогляду, усього духовного світу людей, що відображає художню культуру суспільства за допомогою категорій прекрасного, піднесеного, комічного, трагічного тощо. У процесі формування естетичної культури учень засвоює систему художніх уявлень, поглядів і переконань. Також цей процес забезпечує задоволення від дійсно естетично цінних речей. Школярі прагнуть вносити елементи прекрасного в життя, боротися проти потворного, а також виявляти себе в різних видах мистецтва. Важливе значення має й культурно-особистісний розвиток самого вчителя, який сприяє формуванню в учнів початкових класів комплексу ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей. За цей напрям відповідають як традиційні предмети стандарту початкової

школи, так і інтегровані, зокрема «Мистецтво» як предмет, що сприяє формуванню основ цілісної картини світу, осмислення різноманітних зв'язків у системі «мистецтво – культура». Сучасні тенденції розвитку мистецької освіти спонукають до вдосконалення професійних умінь учителя початкових класів, що викладає дисципліни художньо-естетичного циклу [3, с. 55].

Естетичне виховання школярів починається вже з молодших класів, коли вивчається мова, певні літературні твори, а також на уроках музики, образотворчого мистецтва й природознавства, де учні практично ознайомлюються з видами мистецтва. На цих уроках учитель поступово починає привчати дітей до естетичного сприйняття й у них починають формуватися найпростіші естетичні судження. Для виховання художнього сприйняття в учнів молодших класів важливе значення мають: порівняння під час вивчення літературних творів, прослуховування музики й розглядання картин, оцінка дітьми цих творів, вироблення вміння висловлювати власні думки. Учитель повинен ставити певні запитання до учнів, у яких розкриваються вподобання певної дитини щодо творів. Для виховання естетичних сприйнятів молодших школярів необхідно широко використовувати заучування віршів, пісень, демонстрацію репродукцій картин [1, с. 112].

Необхідно створювати для дитини умови, що сприятимуть її естетичному збагаченню. Шкільна обстановка повинна мати естетичний вигляд. Вона починається біля входу на шкільне подвір'я. Чистота й зелень газонів, квіти – це разом з привабливими вітражами шкільного будинку створює в учнів відчуття гармонії, причетності до краси середовища, викликає життєрадісний настрій. Щоб ознайомити учнів з безмежною красою рідної природи, учитель проводить різноманітні екскурсії, організовує спостереження за змінами в кожній порі року. Для дітей цікавим є складання гербаріїв з рослин.

Естетичне виховання учнів завжди посідає важливе місце як у навчальних, так і в позакласних заняттях початкових класів, тому діти з раннього віку починають виявляти себе в царині співу, малювання, мистецтва слова. Отже, завданням естетичного виховання є розвиток і вдосконалення цих схильностей і здібностей. Такі форми позакласної роботи, як гуртки, студії з літератури, образотворчого мистецтва, колективи художньої самодіяльності, є важливими засобами організації різноманітної художньо-творчої діяльності учнів. У процесі цієї роботи школярі прилучаються до творчості й роблять перші кроки в літературі, музиці

й образотворчому мистецтві. Справжній витвір мистецтва завжди стимулює прагнення до прогресу, до ідеалів добра, свободи й справедливості. Художні твори спрямовані на збагачення духовного розвитку учня молодшої школи. Разом з розвитком естетичних потреб, понять і смаків учитель повинен формувати естетику поведінки школярів як на заняттях, так і в позаурочний час. Саме на уроках естетичного виховання відбувається процес формування культури дотримання тиші й порядку, дбайливого ставлення до підручників і зошитів, шкільних меблів і навчального обладнання, толерантного ставлення учнів один до одного. Уроки образотворчого мистецтва мають важливе естетичне й виховне значення для дітей, оскільки внаслідок залучення їх до образотворчого мистецтва, розвиваються естетичні смаки й можливості. Цьому слід приділяти більше уваги. Потрібно тактично пропонувати допомогу дитині, підтримувати її зацікавленість, заохочувати. Залучаючи школярів до трудової діяльності, не можна залишати без уваги їх розумну організацію, розкривати вплив на фізичні сили й моральні почуття дитини. Крім того, велике значення для виховання естетичної поведінки мають бесіди зі школярами про моральний етикет, про мовленнєву культуру, зовнішній вигляд і манери. Формування естетичної культури являє собою організацію почуттів людини, духовне особистісне зростання, корекцію поведінки. Якщо школяр здатний відчувати красу позитивного вчинку, поезію творчої праці, то це свідчить про високий рівень його естетичної культури. Є люди, які читають книги, відвідують виставки й концерти, обізнані з подіями художнього життя, але порушують норми суспільної моралі. Вони далеко від справжньої естетичної культури, естетичні погляди й смаки не стали їх внутрішньою належністю [5, с. 57].

Крім бесід, лекцій, диспутів, тематичних вечорів, вечорів запитань і відповідей на естетичну тематику, цінною в естетичному вихованні є участь школярів у діяльності шкільних клубів любителів мистецтв, гуртках художньої самодіяльності, літературних об'єднаннях, музичних ансамблях і шкільних оркестрах, шкільних театрах. Розширювати й поглиблювати свої естетичні знання, уміння й навички учні можуть у позашкільних освітньо-виховних установах – музичних і художніх школах, будинках і палацах школярів, студіях.

Естетичний початок закладено в людській праці, у діяльності людини, яка спрямована на перетворення навколишнього життя й самої себе. Естетика й праця – це тісно пов'язані між собою поняття. Справжня краса людини виявляється в її праці. Важливо пробудити

в учнів початкової школи прагнення до утвердження краси скрізь, де вони перебувають. Дітей слід залучати до створення естетичної обстановки вдома, у школі – у всіх сферах життя й особистому світогляді [1, с. 36].

Незамінним джерелом прекрасного, носієм суспільної моралі є природа. Вона дає матеріал для розвитку справжнього естетичного почуття, учить моральної поведінки, завдяки своїй красі, гармонії й різноманітності форм, фарб, звуків. Саме під час екскурсій і прогулянок школярі мають змогу розвивати своє естетичне бачення краси, прекрасного, виробляти образне мислення й уяву. Для відтворення емоційно-естетичного змісту споглядання певного об'єкта чи явища природи вводяться «уроки милування», розроблені за сезонним принципом, які несуть у собі певну образну інформацію. Естетичний розвиток, що в педагогіці є художнім вихованням, вимагає розвитку уміння правильно сприймати явища краси. Формування в школярів прагнення й уміння будувати своє життя за законами краси – це покликання естетичного виховання [2, с. 61].

Складні завдання естетичного виховання не можуть бути виконані тільки за допомогою засобів навчального процесу. Позакласна й позашкільна робота відіграють дуже важливу роль у системі естетичного виховання. Важливим є те, що вчитель разом з яскравим описом спостережуваних явищ повинен допомогти дітям підібрати образні порівняння, художні засоби – епітети, метафори й синоніми. Можна виділити 3 ланки в системі естетичного виховання дітей у позаурочний час:

- 1) естетична освіта;
- 2) розвиток естетичних почуттів;
- 3) збагачення досвіду художньої діяльності.

В. Сухомлинський зробив значний внесок у розвиток теорії і практики естетичного виховання. Він зазначав, що завдання школи й батьків – дати кожній дитині щастя. Щастя, на його думку, поняття багатогранне. Людина повинна розкрити свої здібності, полюбити працю й стати в ній творцем, має насолоджуватися красою навколишнього світу, створювати сама красу для інших. Це і становить справжнє щастя.

У методичному плані важливо, щоб прослуховування музики, показ творів мистецтва були безпосередньо звернені до почуттів школяра, а не домінували над роздумами про мистецтво. Адже мистецтво є важливим засобом естетичного виховання. Воно яскраво й багатогранно відображає світ. За допомогою творів мистецтва виникають глибокі, безкорисливі почуття, які спонукають дітей до шляхетних вчинків. За Виготським, мистецтво є організацією нашої поведінки

в майбутньому, настановою наперед, що змушує нас прагнути до кращого життя.

Естетичне почуття, яке виникає в процесі сприйняття чи виконання музики, є ознакою формування музично-естетичного смаку. Розвинений музичний смак – це здатність насолоджуватися цінною в художньому плані музикою. Про розвиненість музичного смаку свідчить те, яку музику і як глибоко сприймає людина. Формувати справжній музично-естетичний смак можна лише із зосередженням величезної уваги слухання, сприйняття музики. Розпочинати становлення процесу музичного сприйняття в учнів слід з чуттєвого аспекту, з пробудження емоцій, формування емоційної чуйності як частини музично-естетичної культури. Учні повинні поступово ознайомлюватися з різними жанрами, стилями, зображувальністю й виразністю музики, вивчати творчість композиторів, накопичувати знання про види виконавства й стилі народної музики. Учитель дає необхідні музично-естетичні уявлення, систематично поповнюючи коло вже наявних знань, тим самим виховуючи естетично розвиненого слухача музики, що має певною мірою сформований музично-естетичний смак. Формування музично-естетичних смаків учнів – це складний процес, що вимагає від учителя музики об'єктивності й широти власних музичних поглядів. Учитель повинен пам'ятати, що не варто нав'язувати школярам свої погляди, а потрібно допомагати їм виявляти самостійність в оцінці тих чи інших предметів, явищ з погляду їх естетики. Лише згодом, з досвідом формується певний естетичний ідеал як своєрідний зразок, з позицій якого особистість оцінює певні явища, предмети, навколишню дійсність. Естетичний ідеал відображає певні уявлення людини про красу, визначає критерії, за якими варто оцінювати ті чи інші явища, предмети. З одного боку, естетичний ідеал є своєрідним еталоном, а з іншого – не позбавлений впливу індивідуальних суджень. Тому поняття естетичного ідеалу є, до певної міри, фактором індивідуальним.

Художня література чинить великий вплив на духовний світ молодшого школяра. У системі мистецтв вона є провідною. Слово здатне створювати яскраві образи й допомагати аналізувати явища життя. Читаючи книги з мистецтва, діти пізнають основи естетики. Але читанням учнів також необхідно керувати. У процесі формування емоційно-естетичної культури учнів учителі застосовують такі засоби мистецтва, як твори письменників, композиторів, художників, що оспівують красу природи. Вихованню естетичного ставлення до природи активно сприяють бесіди за творами художньої літератури. В учнів формуються

уявлення про твір – його будову, багатобарвність, а також переживання, викликані сприйняттям твору. Такі уявлення є не тільки естетичними, а й світоглядними й асоціативними. Особливість таких уявлень полягає в тому, що вони відображають особистісний світ людини, її естетичні уявлення й переживання, естетичні оцінки, світоглядні уявлення, асоціації. Мистецьке сприйняття вирізняється яскравою емоційністю. Формування повноцінного мистецького сприйняття свідчить про складний процес удосконалення основних мистецьких здібностей учня. Сприйняти красу рідної природи допоможуть дітям художні твори як віршовані, так і прозові, а також пейзажні полотна видатних вітчизняних і зарубіжних художників, таких, як І. Айвазовський, І. Шишкін, А. Куїнджі. Твори декоративно-ужиткового мистецтва, допомагаючи пізнавати життя людини й природи, розвивають не тільки зорове сприйняття, а й фантазію. Використання цих видів мистецтва вчитель планує під час проведення з учнями виховних заходів, на яких він ставить такі запитання:

- Розгляньте репродукцію картини, чи є вона пейзажем?
- Що зображено на картині?
- Які кольори використав художник?
- Яку пору року зобразив художник? Чому ви так вважаєте?
- Який колорит переважає? Чому?
- Де можна побачити такий пейзаж? Як би ви його назвали?
- Що хотів передати художник? (красу, тишу, доброту).

Неперевершені зразки опису природи містять твори Т. Шевченка, Л. Українки, М. Рильського, В. Сосюри, Л. Костенко. Допоміжним засобом виховання молодших школярів є казка, яка відіграє важливу роль у формуванні цілої гами морально-естетичних почуттів. Казки увібрали в себе народну мудрість і життєвий досвід. В. Сухомлинський вбачав у казках велике виховне значення: «Казка – це колыска думки, зумійте поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колыску». Без відчуття краси слова для дитини недосяжні потаємні грані його смислового значення. Ще одним джерелом краси є музика. Кожна людина повинна бути музично вихованою. Найкраща основа естетичного виховання музикою – святкові дійства з іграми й дитячими піснями. Зважаючи на те, що учням початкових класів для естетичного розвитку ще не достатньо спілкуватися з мистецтвом наодинці, їм потрібно допомагати при прослуховуванні того чи іншого музичного твору. Любов до пісні прищеплюється дитині ще

з колисковою матері. Колискові пісні зачаровують своєю простотою, безпосередністю, ніжністю. Учителям для забезпечення естетичного розвитку молодших школярів слід активно використовувати колискові пісні, які являють собою благословенний світ високої поезії українського народу. Позитивний вплив здійснюється завдяки пояснювальній бесіді під час слухання й виконання чи розучування певного твору, що сприяє його кращому засвоєнню [5, с. 115].

Висновки. Отже, естетичний досвід вихователя, що складається з естетичних знань та естетичної діяльності, має важливе значення

для підвищення рівня естетичного виховання учнів молодшого шкільного віку. Для набуття учнями цього досвіду, учитель повинен залучати їх до різноманітних видів мистецтва, збагачувати уявлення про прекрасне, розвивати творчість, завдяки різним формам роботи. Необхідно використовувати всі доцільні та інноваційні засоби й методи для здійснення естетичного виховання дитини. Правильно розроблена система естетичного виховання учнів у кожному класі, у кожній групі, школі сприяє збагаченню духовної культури дитини, формуванню в неї високих моральних якостей.

Список використаних джерел

1. Вишневецький В. О. Сучасне українське виховання / О. І. Вишневецький. – Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенко, 1996. – 236 с.
2. Коваль Л. Г. Виховання почуття прекрасного / Л. Г. Коваль. – К. : Радянська школа, 1983. – 120 с.
3. Лисевич О. Формування мистецької культури майбутнього вчителя початкових класів як необхідної умови його творчого розвитку / О. Лисевич // Початкова школа. – 63 с.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1998. – 303 с.
5. Эстетическая культура и эстетическое воспитание / Сост. Г. С. Лобковская. – М. : Просвещение, 1983. – 304 с.

Рецензент: Троїцька Т.С. – д.філософ.н., професор

Відомості про авторів:

Сердюк Алла Михайлівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Семіч Марина Сергіївна

marina-semich@mail.ru
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1614>

Матеріал надійшов до редакції 15. 11. 2016 р.
Прийнято до друку 13. 12. 2016 р.

References

1. Vyshnevskiy, V. O. (1996). *Modern Ukrainian education*. Lviv Regional Research and Methodological Institute of Education. Lviv Regional Pedagogical Society named after H. Vashchenko. [in Ukrainian].
2. Koval', L. H. (1983). *Parenting sense of beauty*. Kyiv : Radians'ka shkola. [in Ukrainian].
3. Lysevych, O. (2015). Forming artistic culture of the future teacher of primary school as a prerequisite for his creative development. *Pochatkova shkola*. [in Ukrainian].
4. Sukhomlynskyi, V. O. (1998). *One hundred suggestions to a teacher*. Kyiv : Radians'ka shkola. [in Ukrainian].
5. Lobkovskaya, G. S. (1983). *Aesthetic culture and aesthetic education*. Moscow : Prosveshchenie. [in Russian].

Information about the authors:

Serdiuk Alla Mykhailivna

Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Semich Maryna Serhiivna

marina-semich@mail.ru
Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1614>

Received at the editorial office 15. 11. 2016.
Accepted for publishing 13. 12. 2016.